

Анатолій ДОВГАНЬ

*Доктор філософських наук, професор,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
dovgananatol@gmail.com*

ІДЕЯ СВОБОДИ САМОЗБЕРЕЖЕННЯ ЯК СВІТОГЛЯДНА НАСТАНОВА ОСОБИСТОСТІ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ : МЕЖІ І БЕЗМЕЖЖЯ

«Мовчи, глуха, буде менше гріха»

Українське народне прислів'я

Швидкі соціальні зміни в соціумі розбалансовують повсякденну свідомість, створюючи надто складні умови буденному мисленню здійснити правильний усвідомлений вибір подальшої поведінки, яка не суперечила б суспільним прагненням, інтересам та ідеалам. І навіть, якщо «Я» – темрява безпосередньо проживаючого моменту по Е.Блоху, то, все-ж така «темрява», наповнювана динамічним спонукальним змістом в мріях індивіда, втілюється в його практичних дія. В ситуації динамічної демонстрації індивідуальних прав і свобод конкретної особистості цифровий контент суспільних відносин стає невід'ємним модусом соціальної ідентифікації людини. Цифровізація повсякденного існування як цілого в єдності його характеристик (модусів) починає монополізувати всі явища суспільного життя. Поступово неприйнятним для повсякденного життя стає все, що неможливо звести до цифрової емпірії. І якщо перевиробництво продуктів харчування в недалекому історичному минулому (XX ст.) приводило до їх фізичного знищення з чисто фінансових міркувань, то перевиробництво «опцій» інформаційних цифрових технологій в XXI столітті, навпаки, з прискоренням набирає незворотної тенденції. Свідченням є вихід на арену суспільної історії штучного інтелекту (ШІ), який благими «зовнішньо» намірами його авторів-творців поступово починає нав'язувати індивіду власні, «зрозумілі» тільки йому параметри-конструкти теперішнього сучасного буття людини. Такого роду світогляд повсякденності демонструє дедуктивний зміст буття, усвідомлення якого може привести до розуміння багатьма людьми абсурдності оптимістично-песимістичних світоглядних установок в реальному житті.

Цифровізація мислення людини підпорядковує її (людину) стереотипним алгоритмам мислення та повсякденної поведінки індивіда мимо його волі. Індивідуальна свобода людини сутністю власного смислу не вписується в цифровий світ соціальних відносин і не отримує повноти свого прояву в повсякденні, бо об'єктивно необхідна цифровізація детермінує утвердження

нового історичного типу соціальної тоталітарності – цифрового. Свідченням цьому є спосіб життя молодих поколінь, які біологічно зростають разом із наростаючою цифровізацією їх власного соціального життєвого простору. Виникає дистанційний розрив єдності альтернатив життєвих орієнтацій різних поколінь соціуму в історичному часі, що не дає можливість людству на певному історичному етапі свого буття знаходитись у своїй динамічній рівновазі. І це світова тенденція асинхронності вікового розвитку біологічного та соціального між поколіннями людей. А в залежності від нерівномірності суспільного розвитку різних соціальних спільнот ця тенденція проявляє себе нерівномірно історично. Згадаймо теорії формаційно-цивілізаційного розвитку суспільства.

Якщо визнати, що суспільство є, в термінах гегелівської діалектики, боротьба та єдність альтернатив, то динаміка соціального буття не дає пересічному «масовому» індивіду знаходитись в стані особисто-внутрішньої та групової світоглядної гармонії. І все ж таки людина індивідуально, отже, суспільство загалом, перебуває в стані відносної стабільності попри домінуючій альтернативності буття різних життєвих шляхів. Виходить, що окрім, наприклад, оптимістично-песимістичних поглядів існують ще й інші світогляди, відмінні від наявної бінарності. Явище присутності іншості є частиною світу суспільства. І ця іншість присутня не тільки тілесно, а й духовно. Тому окреслюється теоретико-методологічна проблема розуміння «іншості» світогляду, встановлення його соціальної суті, життєвих перспектив функціонування та ролі в сучасному соціумі, бо практично це проблема пересічного соціумного індивіда на базі маніфестованої суспільством свободи людини.

Можна допустити, що історично ідея соціального «іншого» виникала опозиційно саме до конкретних індивідуальних чи масових проявів оптимізму чи песимізму. Причому, як писав француз Марсель, це зовсім не та людина, яка не може досягнути певної повноти життя, що може бути повнотою відчуття чи навіть повнотою думки. Бажання людини сховатись від повсякденної нав'язливої інтенсивності буденного життя красномовно розкрито японським філософом і письменником Кобо Абе в романі «Людина-коробка». А у французького філософа Р.Декарта такий тип поведінки індивіда визначається поняттям «байдужість», що з деякими уточненнями можна визнати світоглядним нігілізмом до наявних альтернативних світоглядних установок. Можливо допустити також, що теорії множинності світів Дж. Бруно, Г. Лейбніца як взаємної «іншості» в глибинах їх змісту також містять саме не дихотомічність світосприйняття, а його різноманіття, елементом якого є вербальна байдужість як прояв індивідуальної вербальної свободи людини

поряд із оптимізмом і песимізмом. Причому байдужість окреслюється як активна соціальна позиція, що суперечить соціальній апатії, на що звернули увагу екзистенціалісти.

Вербальна активність індивіда як технологія його самозбереження в умовах інформаційного суспільства набуває взаємосуперечливих проявів: вербальна агресія, вербальна толерантність, вербальне мовчання.

Мовчання при відповідних соціальних обставинах перетворюється в дієвий засіб самозбереження особистості при одночасній втраті деяких базових ознак її усупільненості в конкретний історичний час. Втрачаючи одне, індивід отримує інше, те, що дозволяє йому зберегти власну людську субстанційність. Мовчання може набувати позитивного або негативного значення як для пересічного індивіда, так і для суспільства.

Новизна сучасної ситуації повсякденного життя українського суспільства в тому, що дезорганізується його соціальна структура, виникають соціальні суб'єкти, неоднорідність поглядів яких формує складну мозаїку буденності. Повсякденна свідомість індивіда, стиснута реальними фактами життя, змушена шукати практичний вихід із суперечливих ситуацій, про-живаючи і пере-живаючи їх у свій, обраний її волею спосіб. Однак, вольовий акт нездатний довільністю власного вияву перевершити його необхідність. Роль волі не в довільному виборі способу проживання, а в тому, що воля засвідчує суб'єктивне прагнення змінити ті чи інші суттєві сторони реальності. Бо вольове рішення людини визначається не тільки її індивідуальними уявленнями, а й світоглядними «універсальїями». Завдяки волі людина здатна підпорядкувати вищій (може і нижчій) моральній ідеї не тільки чуттєві потяги, а й усі свої бажання, обрати в переліку можливих дій саме ту, яка відповідає прийнятому принципу практичної діяльності. Проте воля ніколи не задовільниться досягненням, тобто завершеним актом дії. Бо воля, наприклад, на думку Дж.Бруно, має свою мету, що визначена джерелом буття людини та цілісності світу – Богом. А от у Р.Декарта активність волі виявляється не тільки через діалектику сумніву-впевненості, а ще й через свободу вибору. Людина вільна не тільки тоді, коли незнання добра й істини роблять нас байдужими-писав філософ, людина виявляє свою свободу переважно тоді, коли ясне й чітке розуміння якоїсь речі підштовхує до нових пошуків. Для Р.Декарта найбільшою та найосновнішою досконалістю людини є здатність волі утримувати себе від поспішних суджень, отже, практичних дій (курсив – наш). Для Г.Ляйбніца принцип свободи важливий тим, що дає людині можливість вільного, нічим не обмеженого вольового вияву пізнавальної здатності людини як абсолютної свободи її ставлення до світу і самої себе.

Поступово неприйнятним культурі стає все, що неможна звести до повсякденної емпірії, в якій йде зміщення світоглядних орієнтирів від праці як життєво необхідної потреби до розваги як домінуючого виду повсякденного буття, як різновиду існування, до життя як гри. Тому К.Ясперс неодноразово підкреслює дискомфорт світу комунікації «наявного буття», спричинений унеможливленням консенсусу між носіями різних світоглядних дискурсів. Пліуралізм думок приводить до суттєвих змін у можливостях інформаційної поведінки особи. В такому фрактальному і багатому змістом середовищі інформації (не завжди соціально якісному в ціннісному вимірі) свобода волі виявляє себе односторонньо, однолінійно, цілеспрямовано на максималізацію численості не завжди достатньо змістовних повідомлень, монологів, діалогів. Така реконструкція, поступово приводить суспільство до зміни логіки мислення, перетворення моносоціального сприйняття світу на пліуралізм автономних практик його розуміння і пояснення (множинність світів – Д. Бруно, Г. Ляйбніц). Відбувається так звана гуманізація інформаційного поля суспільства, що проявляється через розширення можливостей «свободи волі» кожного індивіда. Однак, ця свобода волі кожного і всіх конститується лише як «право» і не більше. «Ти маєш право» – такий заклик перетворюється в домінуючу суб'єктивну поведінкову настанову «я маю право » повсякденного життя кожного, виштовхуючи із системи норм принцип обов'язку. Розривається дихотомічність відношення «право-обов'язок», що за будь-яких історичних колізій виконувало функцію нормування і регулювання людських стосунків, бажань, волю завжди ефективно. Домінування одного модусу цієї дихотомії призводить у сучасному інформаційному суспільстві на всіх рівнях соціальної структури до розуміння індивідом свободи як без-відповідальності, без-законня, без-прав'я, без-совісті. Відбувається зміщення світоглядних орієнтирів індивіда: від розуміння праці як необхідної умови свободи його існування, до свободи мовлення як головної умови існування. Ейфорія соціальної активності сформувала тенденцію суб'єктивного небажання мовчати. На перший план буття людини висувається лозунг-пропозиція: «Не мовчи, кажи, що хочеш, тільки не мовчи ». І через структурні елементи соціальної системи навіть свідомо нав'язується принцип мовлення як домінуючий елемент вербального спілкування, від якого інколи тяжко ухилитись пересічному індивіду відповідної спільноти. Такий спосіб буття демонструє відродження софістики, демагогії, догматичності, еkleктичності мислення людини як норм її індивідуальної вербальної поведінки. Всенародним масовим розмовним жанром спілкування змінюється парадигма розвитку мислення людини. Говорять усі, не мовчить ніхто. Тому в інформаційному просторі сучасного суспільства мовчання живого в «плоті » індивіда не

отримало статусу рівноцінного засобу вербального спілкування та пізнання світу. Сучасний носій вербального оптимізму/песимізму – член інформаційної структури (преса, телебачення, інтернет) спонукає себе до здійснення максималізованої настанови: говорити і писати що завгодно, тільки не мовчати. Індивідуальне інтенсивне вербальне спілкування створює особистості соціальну можливість зберегтись усупільненою істотою проявом відповідної власної мовленнєвої активності. Так формуються деякі соціальні параметри відкритого демократичного суспільства (К.Поппер, М.Корнфорд), яке прагне реалізувати анігіляцію тотальності. Але ж ми забуваємо, що свобода волі дає людині через мовчання ще один спосіб себе проявити як суспільна активна істота і зберегти себе вільною особистістю. Мовчання є активною соціальною позицією людини на мікро- та-макрорівнях суспільного життя. В умовах війни дотримання мовчання як способу індивідуальної свободи є досить доречним в аспекті збереження цілісності не тільки індивіда, а й соціальної системи. Тому зазначаємо, що в соціальному шумі сучасного загального вербального спілкування воля людини практично опустила цей важливий аспект прояву індивідом своєї свободи, що не йде на користь формування ментальності українського суспільства на засадах гуманної демократичності буття людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гірц Кліфорд. Розвиток культури й еволюція розуму //Гірц К. Інтерпретація культур. Вибрані есе / Пер з англ. К.: Дух і Літера. 2001.
2. Лях В. В. Передмова // Інформаційне суспільство у соціально-філософській ретроспективі та перспективі / В.В.Лях, В.С. Пазенок. К.: ТОВ «XXI століття: діалог культур». 2009.
3. Філіпович Корнель. Щоденник антигероя // Філіпович К. Щоденник антигероя. Сад пана Нічке / Переклад із польської Юрія Матевощука. Вид. «Крок», Тернопіль, 2020. 320 с.

В'ячеслав БІГУН

Кандидат юридичних наук, магістр кіномистецтва

Київ, Україна

VSBIhun@gmail.com

КІНОТЕРАПІЯ ЯК АКСІОЛОГІЯ: ПРО ЦІННОСТІ В КІНО І ЖИТТІ

Кіно в своєму аудіовізуальному прояві фільмів (і серіалів, хоча ці явища розрізняють) можна розглядати як міждисциплінарну сферу прояву цінностей. Філософи, педагоги, культурологи, кінознавці і автори-режисери традиційно, а психологи – відносно недавно, працюють з цим нині ще більш доступним полем, у якому знаходять натхнення мільйони. Причиною цього є те, серед